

Scan deze QR code
om de lezingen te
bekijken waarop dit
deel gebaseerd is:

Anthony Atkinson en het sociale contract

Koen Decancq

In deze bijdrage bespreek ik kort het werk van Anthony Atkinson (1944-2017) vanuit het perspectief van het sociale contract. In navolging van politieke filosofen zoals John Rawls (1971) en Robert Nozick (1974) kan het sociale contract gezien worden als een denkbeeldige overeenkomst tussen rationele contractanten waarin ze de principes van rechtvaardigheid vastleggen. De protagonisten, Rawls en Nozick, komen daarbij tot heel verschillende rechtvaardigheidsprincipes. Rawls beschrijft hoe de contractanten achter een sluier van onwetendheid akkoord gaan met drie rechtvaardigheidsprincipes. Daarin stelt het zogenaamde verschilprincipe dat sociale en economische ongelijkheden enkel gerechtvaardigd zijn wanneer ze in het voordeel zijn van de personen die er het slechtst aan toe zijn. In de rechtvaardigheidstheorie van Rawls wordt het verschilprincipe voorafgegaan door twee principes die het belang van vrijheid en gelijkheid van kansen vooropstellen. Nozick daarentegen plaatst een ongelimiteerd recht op persoonlijke vrijheid en eigendom centraal in zijn theorie. Zijn rechtvaardigheidsprincipes bepalen dat iemand aanspraak kan maken op een product door rechtmatige verwerving of rechtmatige uitwisseling.

Het sociale contract wordt recent ook gebruikt als instrument om na te denken over de vraag hoe we als samenleving op een rechtvaardige wijze met nieuwe uitdagingen dienen om te gaan. In 2014 titelde de Belgische Commissie Pensioenhervorming haar eindrapport *Een sterk en betrouwbaar sociaal contract*. Het UCSIA-boek *U-turn 2020: naar een nieuw sociaal contract* bekijkt hoe onze samenleving op een rechtvaardige wijze de COVID-19-pandemie het hoofd kan bieden. In 2020 onderschreven meer dan duizend Vlaamse academici een oproep voor een nieuw sociaal contract. Ook het recente boek van Minouche Shafik (2021) plaatst het sociale contract centraal en beargumenteert dat het dringend aan een herziening toe is.

Begin jaren zeventig, op het moment van de wedergeboorte van het sociale contract in het werk van Rawls en Nozick, was Atkinson een van de grondleggers van de moderne economische literatuur over ongelijkheid, herverdeling en de rol van de

overheid daarin. Dat zijn centrale thema's in moderne rechtvaardigheidstheorieën, ontwikkeld in de traditie van het sociale contract. Hoe kunnen we het werk van Atkinson plaatsen binnen de traditie van het sociale contract?

1. Atkinson en het sociale contract

In zijn werk verwees Atkinson amper naar het sociale contract. We kunnen zijn werk niet eenvoudigweg beschouwen als een rechtstreekse economische vertaling of interpretatie van het rechtvaardigheidsdenken van zijn tijdsgenoten Rawls of Nozick. Meer nog, Atkinson start zijn theoretische werk meestal vanuit een (veralgemeend) utilitaristisch kader waarbij het gemiddelde nut van alle personen in een samenleving, oftewel hun sociale welvaart, zo groot mogelijk moet worden gemaakt. Rawls en Nozick delen hun afkeer voor het utilitarisme. Dat werpt het vermoeden op dat het werk van Atkinson zich niet eenvoudig binnen de traditie van het sociale contract laat plaatsen.

De rechtvaardigheidstheorie van de Hongaarse econoom John Harsanyi biedt hier een mogelijke uitweg. Harsanyi verwierf vooral bekendheid met zijn baanbrekende werk over speltheorie, waarvoor hij in 1994 samen met John Nash en Reinhard Selten de Nobelprijs voor de Economie kreeg. In de jaren vijftig ontwikkelde Harsanyi (1953, 1955) echter ook een politieke rechtvaardigheidstheorie. De uitgangspunten van die theorie vertonen veel gelijkenissen met die van Rawls. Zo speelt de sluier van onwetendheid ook hier een centrale rol. Maar Harsanyi beargumenteert dat rationele personen achter de sluier van onwetendheid niet het verschilprincipe zullen hanteren, maar de verwachte waarde van het nut, of het gemiddelde nut, zullen trachten te maximeren. Na het verwijderen van de sluier van onwetendheid kunnen ze ieder mogelijk nut worden toebedeeld, zo kunnen ze dus het gemiddelde nut in de samenleving verwachten. De rechtvaardigheidstheorie van Harsanyi (en de moderne versies daarvan, zoals bijvoorbeeld ontwikkeld door Matthew Adler in 2019) biedt zo de mogelijkheid om het werk van Atkinson te interpreteren vanuit (een utilitaristische variant van) het sociale contract, ook al werd het niet expliciet ontwikkeld in deze traditie.

2. Atkinson en het meten van ongelijkheid

Een belangrijke springplank voor het werk van Atkinson over het meten van ongelijkheid was een (in de jaren zeventig) half vergeten paper van Hugh Dalton uit 1920. Vanuit een utilitaristisch kader veronderstelde Dalton dat alle personen een identieke nutsfunctie hebben die inkomen omzet in nut. Bovendien veronderstelde hij dat die nutsfunctie gekenmerkt wordt door afnemend marginaal nut. Deze laatste veronderstelling impliceert dat een extra euro voor een rijke persoon slechts weinig bijdraagt, terwijl een extra euro een grote nutsbijdrage levert aan een persoon in armoede. Dalton merkte dat herverdeling van rijk naar arm onder deze veronderstellingen het gemiddelde nut (of de sociale welvaart in zijn utilitaristisch kader) laat toenemen. Een ongelijke verdeling van inkomen is vanuit dit opzicht niet optimaal, zelfs zonder een beroep te doen op expliciet egalitaire rechtvaardigheidsprincipes. Met hetzelfde totale inkomen kan immers meer sociale welvaart bereikt worden, indien het gelijk verdeeld wordt.

De herverdelingsoefening die Dalton voor ogen had, is theoretisch omdat ze voorbijgaat aan mogelijke inkomensverliezen die gepaard kunnen gaan met herverdeling. De Nederlandse econoom Bas Jacobs (2015) schatte dat er in de praktijk bij herverdeling tussen 10% en 50% van het inkomen verloren gaat. Wanneer herverdeling in het voordeel is van de armsten, komen Rawls en Dalton tot een vergelijkbare positieve conclusie. Vanuit zijn rechtvaardigheidsprincipes gestoeld op recht op eigendom, daarentegen, beschouwt Nozick herverdeling moreel vergelijkbaar met dwangarbeid en dus onrechtmatig.

Vervolgens stelde Dalton voor om ongelijkheid in een inkomensverdeling te meten door naar het welvaartsverlies te kijken van de huidige inkomensverdeling ten opzichte van een optimale (perfect gelijke) verdeling. Dit voorstel kende echter weinig onmiddellijke navolging door Daltons tijdsgenoten. Beïnvloed door het werk van de Italiaanse statisticus Corrado Gini, een tijdgenoot van Dalton, zagen zij het meten van ongelijkheid eerder als een statistische oefening die losstond van overwegingen over welvaart en nut.

In 1970 veranderde Atkinson (op 26-jarige leeftijd) de literatuur over het meten van ongelijkheid voorgoed met zijn artikel 'On the Measurement of Inequality'. Door middel van een elegant wiskundig bewijs toonde Atkinson aan dat de herverdelende transfers die Dalton vijftig jaar eerder had voorgesteld steeds de bestaande ongelijkheidsmaatstaven (zoals de befaamde Gini-coëfficiënt) laten dalen. Zo sloeg Atkinson een brug tussen de welvaartseconomische en statistische benadering van ongelijkheid en kwam er in de jaren zeventig en tachtig een ongezien vruchtbare

samenwerking tot stand tussen welvaartseconomen, statistici, politieke filosofen en wiskundigen. Deze samenwerking leidde tot het moderne instrumentarium dat we gebruiken om sociale welvaart, ongelijkheid en armoede te meten.

Atkinsons sociale-welvaartsfunctie neemt een prominente plaats in dit instrumentarium in. Deze sociale-welvaartsfunctie werd door Atkinson voorgesteld in zijn artikel uit 1970 en bouwt verder op de veronderstellingen van Dalton over welvaart en nut. De functie geeft voor elke inkomensverdeling weer hoeveel sociale welvaart ze oplevert, op een manier die eenvoudig te interpreteren is. In deze welvaartsfunctie introduceerde Atkinson inzichten over beslissingen onder onzekerheid van Kenneth Arrow (laureaat Nobelprijs Economie in 1972). Interessant voor onze discussie is dat deze sociale-welvaartsfunctie een parameter bevat die de ethische positie ten aanzien van ongelijkheid in de inkomensverdeling weergeeft. Wanneer deze parameter de waarde 0 aanneemt, wordt de sociale welvaart van een samenleving gemeten aan de hand van het gemiddelde inkomen (zoals in het bruto binnenlands product per capita). De ongelijkheid in de inkomensverdeling is daarbij niet belangrijk. Wanneer deze parameter echter een hoge waarde aanneemt, wordt de sociale welvaart van een samenleving gemeten aan de hand van het inkomen van de armste persoon. Hier horen we een duidelijke echo van het rawlsiaanse verschilprincipe. Tussenvallende waarden reflecteren een ethische positie tussen deze extremen. De parameter kan geïnterpreteerd worden in de utilitaristische traditie als een maat van de risicoaversie van de sociale contractanten die achter de sluier van onwetendheid hun kans op de verschillende inkomensposities inschatten, of als een normatieve parameter die de maat van de ongelijkheidsaversie van de sociale contractanten weergeeft, of als een combinatie van beide.

De keuze van de parameter in de sociale-welvaartsfunctie laat toe om op een flexibele wijze verschillende ethische posities ten aanzien van het belang van ongelijkheid in de beleidsanalyse op te nemen en zo hun rol in beleidsaanbevelingen expliciet te maken. Elk jaar doe ik mijn eigen, kleinschalige en volstrekt niet-representatieve onderzoek naar de ethische posities van de studenten die mijn lessen over ongelijkheid volgden – de beleidsmakers van morgen, denk ik graag. Daaruit leren we dat masterstudenten Sociaal Economische Wetenschappen meer belang hechten aan de positie van de armste personen, terwijl hun collega's van Toegepaste Economische Wetenschappen relatief meer belang hechten aan het gemiddelde inkomen wanneer ze inkomensverdelingen van hypothetische samenlevingen vergelijken. Deze bevinding illustreert hoe groot de verschillen in ethische posities kunnen zijn tussen reële, maar sociologisch toch zeer soortgelijke personen.

In navolging van de suggestie van Dalton kan Atkinsons sociale-welvaartsfunctie ook gebruikt worden om ongelijkheid te meten als het welvaartsverlies ten opzichte van een optimale (perfect gelijke) verdeling. Dat is de zogenaamde ongelijkheidsmaatstaf van Atkinson. Dit welvaartsverlies bedraagt ongeveer 40% voor de Verenigde Staten (bij een parameterwaarde van 1,5). Dat wil zeggen dat we het huidige welvaartsniveau kunnen bereiken wanneer we de resterende 60% van het totale inkomen in de Verenigde Staten gelijk zouden kunnen verdelen. Het welvaartsverlies door ongelijkheid bedraagt voor België ongeveer 20%.

3. Atkinson en de rol van de overheid

Atkinson was niet enkel een van de grondleggers van het moderne denken over ongelijkheid. In de jaren zeventig stond hij ook aan de wieg van de publieke economie, een tak van de economische wetenschap die de rol van de overheid in het economische systeem bestudeert. Zo was hij in 1972 een van de oprichters van de *Journal of Public Economics*.

In 1980 publiceerden Atkinson en Joseph Stiglitz (laureaat Nobelprijs Economie in 2001) hun cursustekst *Lectures on Public Economics*. Tot op heden geldt dit boek als het belangrijkste naslagwerk over publieke economie, ook al werd het gedurende vele jaren niet meer gedrukt en was het tijdens de jaren 2000 bijna onvindbaar geworden. Op de tweedehandsmarkt betaalden studenten toen vaak astronomische prijzen voor een beduimd exemplaar van de *Lectures* (tot Princeton University Press in 2015 eindelijk een herdruk op de markt bracht).

Atkinson en Stiglitz bespreken in dit boek op rigoureuze wijze de verschillende bestaansredenen voor een overheid binnen het economische systeem. Het spel van vraag en aanbod op de markt (hetzelfde spel dat de tweedehandsprijs van hun boek zo de hoogte in joeg) leidt dan wel tot efficiënte uitkomsten in het laboratorium van de klassieke micro-economische modellen, in de realiteit zijn er marktvalingen, zoals monopolie-macht en asymmetrische informatie, waardoor overheidsinterventies nodig zijn om de welvaart te verhogen. Bovendien kan de resulterende inkomensverdeling in een zogenaamde laissez-faire-economie heel ongelijk zijn, waardoor er ruimte is voor herverdeling op grond van rechtvaardigheidsargumenten (zoals het verschilprincipe van Rawls). Ontbrekende markten voor, bijvoorbeeld, bepaalde verzekeringscontracten geven de overheid een bijkomende rol, zoals het voorzien van een sociale zekerheid. Brandend actueel is ook de rol die de overheid kan spelen in aanwezigheid van externe factoren zoals klimaatverandering. Tot slot is het

verschaffen van publieke goederen, waarbij personen die niet bijdragen moeilijk uitgesloten kunnen worden, een belangrijke bestaansreden voor de overheid. Deze lange (en niet-exhaustieve) lijst van bestaansredenen voor een overheid van de publieke economen Atkinson en Stiglitz staat in schril contrast met de libertaire visie van Nozick, waarin slechts één rol voor de overheid is weggelegd, namelijk het voorzien van bescherming tegen geweld. Het is mij enigszins onduidelijk waarom, in Nozicks theorie, de overheid niet kan instaan voor andere publieke goederen. Het is wel duidelijk dat de visie van Atkinson en Stiglitz over de rol van de overheid mijlenver verwijderd is van de minimale nachtwakerstaat van Nozick.

In een van zijn laatste boeken, geschreven toen hij al leed aan een ongeneeslijke ziekte, deed Atkinson vijftien concrete beleidsvoorstellen (Atkinson 2015). Laat ik enkele voorstellen kort toelichten. In zijn tweede voorstel argumenteert Atkinson dat elk land een sociaaleconomische raad zou moeten oprichten naar het model van de Sociaal-Economische Raad (SER) in Nederland (of de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen) voor systematisch overleg tussen werkgevers, werknemers en andere leden van de ‘civil society’. De Franse econoom Marc Fleurbaey (2018) gaat nog een stap verder dan deze representatieve vertegenwoordiging en pleit voor rechtstreeks democratisch overleg in een emanciperende welvaartstaat. Beide voorstellen geven een interessante praktische invulling aan het sociale contract. Bijzonder boeiend is ook het voorstel om aan iedere jongere een minimale erfenis uit te keren op diens achttiende verjaardag (voorstel 6) en andere giften en erfennissen op progressieve wijze te belasten (voorstel 10). Deze voorstellen kunnen bijdragen tot het vergroten van de gelijkheid van kansen (één van de drie rechtvaardigheidsprincipes van Rawls). Atkinson pleit ook voor een terugkeer naar een meer herverdelende structuur van onze inkomstenbelasting, waarbij het hoogste tarief verhoogd en de belastbare basis vergroot wordt (voorstel 8). Deze laatste beleidsvoorstellen vinden we bijvoorbeeld ook terug in het werk van Thomas Piketty (2014, 2020).

Tot slot wil ik nog de praktische toepasbaarheid van het werk van Atkinson belichten. Atkinson legde niet enkel de fundamenten voor een economische theorie over ongelijkheid en de overheid, hij schreef ook met een tomeloze energie overheidsrapporten, lobbyde in Brussel voor betere Europese data over inkomens (EU-SILC) en ontwikkelde complexe simulatiemodellen voor belastingen in het Verenigd Koninkrijk en de EU (EUROMOD).

Ook al schreef Atkinson niet echt in de traditie van het sociale contract van Rawls en Nozick, toch zijn er vele raakpunten (maar ook vele verschillen), waarvan ik er enkele besprak in deze korte bijdrage. Het werk van Atkinson reikt bovendien een theoretisch én praktisch instrumentarium aan, waarmee we naar ongelijkheid en de rol van de overheid kunnen kijken. Dat is een noodzakelijke voorwaarde om als goedgeïnformeerde contractant deel te nemen aan de (broodnodige) herziening van het huidige sociale contract.

"Een instrumentarium waarmee we naar ongelijkheid en de rol van de overheid kunnen kijken is een noodzakelijke voorwaarde om als goedgeïnformeerde contractant deel te nemen aan de (broodnodige) herziening van het huidige sociale contract."

Literatuur

- Adler, M.D. (2019). *Measuring Social Welfare: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, A.B. (1970). On the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*, 2, 244-263.
- Atkinson, A.B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Atkinson, A.B. & Stiglitz, J.E. (2015). *Lectures on Public Economics: Updated Edition*. Princeton: Princeton University Press.
- Dalton, H. (1920). The Measurement of the Inequality of Incomes. *The Economic Journal*, 30, 25-49.
- Fleurbaey, M. (2018). *A Manifesto for Social Progress: Ideas for a Better Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harsanyi, J.C. (1953). Cardinal Utility in Welfare Economics and in the Theory of Risk Taking. *Journal of Political Economics*, 62, 434-435.
- Harsanyi, J.C. (1955). Cardinal Welfare, Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility. *Journal of Political Economics*, 63, 309-321.
- Jacobs, B. (2008). *De prijs van gelijkheid*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Shafik, M. (2021). *What We Owe Each Other: A New Social Contract*. Princeton: Princeton University Press.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Cambridge: Harvard University Press.